

Vyučovací metody a formy ve výuce dopravní výchovy

Cílem této části není podrobný popis vybraných výukových metod a organizačních forem výuky. Tato problematika je v literatuře dostatečně zpracována (Maňák, 2001, Kalhous, Obst, 2002, Maňák, Švec, 2003, Šimoník, 2005 a další.). Naším záměrem je vymezení problému a naznačení těch postupů a organizačních forem, které jsou v dopravní výchově nejčastěji využívány (včetně příkladů).

Vyučovací metodou rozumíme **způsob, jakým učitel organizuje osvojování nových vědomostí a dovedností** (Šimoník, 2005 s.78). Jiná definice vymezuje tento pojem jako **uspořádaný úzce propojený systém vyučovacích činností učitele a učebních činností žáků, které vedou k dosažení stanovených výchovně - vzdělávacích cílů** (Maňák, 2001). V této definici se hovoří o výukových cílech a je zdůrazněna aktivní činnost žáků.

Výukový cíl je cílová vlastnost objektu, který se učí (žák, žáci). Správně stanovený výukový cíl je formulován s pomocí aktivních sloves ve vztahu k žákovi (žákům). Takto mohou být stanoveny správné výukové cíle v dopravní výchově:

- Žák **popíše** povinnou výbavu jízdního kola.
- Žák **objasní** pojem účastník silničního provozu.
- Žák **vyjmenuje** zákazové dopravní značky...apod.

Výukové metody lze dělit podle více hledisek. Dnes vznikají nové klasifikace výukových metod, které se snaží zachytit aktuální hladinu poznání v této oblasti. J. Maňák a V. Švec (2003) nabízí členění metod podle složitosti edukačních vazeb. Dělí je do tří hlavních skupin.

1. Klasické metody výuky:

- Metody slovní (vysvětlování, vyprávění, popis, přednáška, práce s textem),
- metody názorně- demonstrační (předvádění a pozorování, práce s obrazem, instruktáž),
- metody dovednostně - praktické (napodobování, laborování, experimentování, vytváření dovedností, produkční metody).

2. Aktivizující metody výuky

- Diskusní metody (rozhovor, dialog, diskuse, brainstorming).
- Problémové metody (metoda řešení problémových úkolů).

- Didaktické hry.
- Inscenační a situační metody.

3. Komplexní výukové metody

- Frontální výuka.
- Skupinová a kooperativní výuka.
- Kritické myšlení.
- Partnerská výuka.
- Brainstorming.
- Výukové projekty.
- Výuka dramatem.
- Výuka podporovaná počítačem.
- Otevřené učení.
- Televizní výuka.
- Učení v životních situacích
- Sugestopedie a superlearning.
- Hypnopedie.

Ve výuce dopravní výchovy lze využít kteroukoliv metodu, stejně jako v kterémkoliv jiném předmětu. Základem výuky jsou klasické výukové metody, které jsou nejstarší a nejvíce využívány. Jejich hlavní znak spočívá v tom, že učitel předává žákům hotové poznatky. Žáci se stylizují do role pasivních pozorovatelů a monopolní postavení má učitel. V tomto případě hovoříme o jednosměrné komunikaci od učitele k žákům. I při výuce dopravní výchovy mají tyto metody své nenahraditelné místo. Metodou vysvětlování, popř. výkladu v kombinaci s názornými pomůckami obvykle učitel vysvětluje žákům pravidla silničního provozu, seznamuje je s významem dopravních značek, objasňuje jim pravidla soutěživých her apod.

Pro dopravní výchovu jsou typické některé postupy, které se v jiných předmětech vyskytují velmi málo. Specifické postavení zde mají zejména **názorně - demonstrační metody**. Bez těchto metod si nelze představit např. objasňování pravidel silničního provozu apod. Při jejich aplikaci učitelé používají různé obrázky a modely dopravních značek, které se umísťují na magnetické tabule, cvičné dopravní stoly, nástěnky apod. Na cvičných dopravních stolech lze demonstrovat různé dopravní situace. Na stůl lze umísťovat různé

pomůcky, které je možno si vyrobit svépomocí (ve výtvarné výchově nebo praktických činnostech lze vyrábět modely dopravních značek, modely automobilů...atd.).

Současný trend směřuje k větší míře využití **aktivizujících (nebo také problémových) metod výuky**, které kladou důraz na aktivní, samostatnou práci žáků. Tyto metody vedou ve vrcholné fázi k rozvoji tvůrčích schopností a dovedností. Jejich efektivita nejen ve vztahu k tvořivosti je doložena mnoha výzkumy (Okoň, 1966, Kupisiewicz, 1964, Kožuchová, 1995, Pecina, 2005).

Podstata problémové výuky spočívá v tom, že žákům nejsou prezentovány hotové poznatky, ale jsou vedeni k odvození nových informací aktivním a samostatným myšlenkovým úsilím. Tento přístup je v didaktice označován jako konstruktivistický- žák konstruuje nové poznatky na základně dosavadních znalostí. V naší studii k problematice technické tvořivosti (Pecina, 2005) jsme sestavili test tvořivosti, ve kterém jsou problémové úkoly s tematikou dopravní výchovy. Konkrétně jsme navrhli následující úkoly, které jsou zaměřeny na rozvoj originální tvorby (originality) u žáků základních škol:

1. Napište, co by se stalo, kdybychom mohli létat.
2. Nakreslete automobil roku 2100.
3. Napište, co by se stalo, kdyby přestala existovat všechna auta.

Problémové úkoly, které v sobě integrují prvky dopravní výchovy lze žáků zadávat i v jiných předmětech. následně popíšeme některé příklady, které jsou použitelné na základní i střední škole. Např. ve fyzice by problémová situace mohla vzniknout následovně:

V osnovách fyziky pro základní školu v tématickém celku optika zařazeno téma vznik stínu a polostínu. V něm by si žáci měli osvojit podstatu a vznik těchto dvou jevů. Poté jim lze zadat následující problémový úkol:

Proč jsou nerovnosti na silnici v noci vidět při osvětlení světly auta lépe než ve dne?

Žáci by na základě svých znalostí o stínu a polostínu měli dojít k tomuto řešení: "Nad nerovnostmi vozovky vznikají při jejím osvětlení stíny, které jsou z kabiny auta dobře patrné."

Výše uvedené úkoly jsme v rámci experimentu zadali žákům 2. ročníků víceletého gymnázia.

Ve výuce dopravní výchovy lze s úspěchem aplikovat **didaktické hry, soutěže a závody**. Hra je dobrovolně volená aktivita, jejímž sekundárním produktem je učení. Podstatné je, že se jedná o hru s pravidly, která je třeba dodržovat.

J. Volný (1983) mimo jiné popisuje ve své knize tyto hry, které je možno využít ve výuce:

- *Dopravní značky*: Učitel ukazuje žákům určité dopravní značky a žáci zaznamenávají význam značky, určí druh a zapíše místo, kde je příslušná značka v obci instalována.
- *Společenské hry*: při skupinové výuce je možné hrát s žáky společenské hry typu dopravní pexeso apod.
- *Hra na mechaniky*: žáci (rozdělení do skupin) mají k dispozici jízdní kolo s nějakou závadou (špatně napnutý řetěz, povolený šroub, nesprávně umístěná nějaká součástka...atd.) a mají za úkol závadu odhalit a opravit.
- *Kdo pozná, co chybí*: vyučující dá žákům k dispozici neúplné jízdní kolo (nebo více kol) a oni mají za úkol poznat, co tam z povinné výbavy chybí.

Na dopravním hřišti je možné zorganizovat např. *soutěže na jízdních kolech*. Při těchto hrách cvičí žáci zdatnost a znalost pravidel silničního provozu a také cvičí dovednost a zručnost v jízdě na kole. Mohou to být například:

- Průjezd slalomovou tratí.
- Jízda přes houpačku.
- Průjezd brankou.
- Udržení zavěšeného předmětu za jízdy a další.

Při organizaci těchto her a soutěží je důležitá důkladná příprava a pečlivé zhodnocení výsledků. Didaktické hry a soutěže je možné praktikovat v učebnách, v dílnách, na dopravním hřišti i venku v terénu.

Není pochyb o tom, že rychlý rozvoj informačních technologií do této oblasti významně zasáhl. Proto je možné využít **výuku podporovanou počítačem**. V nabídkách různých firem, které vytváří pomůcky pro výuku nalezneme CD s tematikou dopravní výchovy. Počítače je možné je využít zejména:

- K prezentaci učiva (v zajímavé formě s obrázky i videem) dopravní výchovy.
- K procvičování látky.
- K simulaci a didaktickým hrám.
- Jako pracovní nástroj (textové procesory, grafické editory, kalkulátory..apod.)
- Jako zdroj informací z počítačových sítí.

Samozřejmě je možné využít různé speciální programy do dopravní výchovy. Pokud učitel projektuje výuku na bázi problémovosti, je možné využít počítače prostřednictvím vhodných programů k navozování nejrůznějších problémových situací (např. při řešení dopravních situací na křižovatkách).

Dříve i dnes se ve výuce dopravní výchovy využívá **televizní výuka**. Je to jedna z výrazných forem dopravní výchovy. Podmínkou efektivity tohoto postupu je dodržení všech zásad. Je třeba před i po promítnutí provést se žáky besedu k tématu a také průběh nahrávky okomentovat.

Z hlediska organizačních forem se ve výuce dopravní výchovy často vyskytují tyto (podle charakteru výukového prostředí):

- **Výuka v odborné učebně.**
- **Výuka na dopravním hřišti.**
- **Vycházka, exkurze, beseda.**

V rámci mnoha vyučovacích předmětů učitelé organizují **vycházky a exkurze**. Většina učitelů zahrnuje do tematických plánů svých předmětů minimálně jednu exkurzi nebo vycházku mimo školu. Exkurze se s ohledem na její charakter většinou organizuje na druhém stupni ZŠ. Pokud žáci opouští školu, stávají se (zejména ve městech) plnohodnotnými účastníky silničního provozu. Pedagog je vede, zodpovídá za ně a v průběhu cesty je pozoruje a nabádá k důkladnému pozorování provozu na komunikacích. Přitom je upozorňuje na to, jak by se měli (nebo neměli) chovat. Vycházka i exkurze musí být velmi dobře zorganizovaná a připravená. Je nutné stanovit dobu přesunu tam i zpět, délku případné prohlídky a po návratu provést zhodnocení celé akce. V dopravní výchově je vycházka jednou z hlavních forem výuky. Je to z toho důvodu, že při ní mohou žáci sledovat reálný provoz ve všech souvislostech a v plné šíři jeho složitosti. Přitom si uvědomují potřebu ukázněného chování všech účastníků silničního provozu. J. Votruba (1978) uvádí tyto náměty k vycházkám:

- *Pozorování komunikace*- vozovky, chodníku, obrubníků, krajnice. Žáci pozorují chodce, dopravní značky, vozovku a přitom dávají pozor na to, zda všichni dodržují dopravní předpisy.
- *Pozorování přechodů pro chodce s neřízeným provozem*- žáci sledují, jak je přechod označen (přechod pro chodce pomocí vodorovné a svislé značky), a objasňují zásady správného chování při jeho přecházení.
- *Pozorování stanic a zastávek místní dopravy, nástupní ostrůvky*. Žáci sledují označení zastávek a chování lidí na nich. Přitom posuzují, jaké jim hrozí nebezpečí při rozjíždění a zastavování prostředků městské dopravy. Sledují, jak vozidla ostrůvky objíždí.
- *Dopravní značky*- žáci pozorují dopravní značky v okolí školy a objasňují jejich význam.

- *Křižovatky*- žáci rozlišují různé typy křižovatek podle tvaru, druhu z hlediska řízení provozu a přednosti v jízdě.
- *Vozidla*- žáci pozorují projíždějící vozidla, všímají si toho, zda je řidič připoután, pozorují vybavení vozidel (zpětná zrcátka, světla atd.).
- *Železniční přejezdy*- pokud to je možné, pozorují žáci železniční přejezdy, jejich označení a umístění. Sledují chování řidičů na přejezdech a určují pravidla pro projíždění přejezdu.

Zpravidla v každém ročníku základní školy organizuje vedení školy pro žáky **besedu** s policistou, nebo jiným odborníkem (např. učitel z autoškoly) k dopravní tematice. Při této formě dochází k rozhovoru žáků s tím, kdo k tématu hovoří. Žáci mají možnost ptát se a většinou se obrací pozvaná osoba se svými dotazy i na žáky.

O organizaci výuky na **dopravním hřišti** jsme se již zmínili v souvislosti s didaktickými hrami a soutěžemi. Její výhodou je hlavně to, že tam nejsou žáci ohroženi reálným provozem. K základní výbavě těchto hřišť patří dopravní značky-zejména ty, které určují přednost v jízdě na křižovatkách), dále potom stojany na značky, značkovací pomůcky (slouží k vyznačení cest, vodorovných značek a chodníků). Při výuce na dopravním hřišti je třeba žákům prezentovat vždy jen určitou část nové látky. Na hřištích se provádí praktická část lekce, jejíž teoretická část byla probrána v učebně. Žákům nejprve daný úkol převedeme a oni ho potom nacvičují.

Použitá literatura:

- KOŽUCHOVÁ, M. *Rozvoj technickej tvorivosti*. Bratislava: UK, 1995. ISBN 80-223-0967-2.
- KUPISIEWICZ, C. *O efektivnosti problémového vyučování*. Bratislava: SPN, 1964.
- MAŇÁK, J. *Nárys didaktiky*. Brno, 2001. ISBN 80-210-1661-2.
- MAŇÁK, J. ŠVEC, V. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003. ISBN 80-7315-039-5.
- OKOŇ, W. *K základům problémového vyučování*. Praha: SPN, 1966.
- PECINA, P. *Vliv problémových metod výuky na rozvoj technické tvořivosti žáků*. Disertační práce, Brno, 2005.
- ŠIMONIK, O. *Úvod do didaktiky základní školy*. Brno:MSD, 2005. ISBN 80-86633-33-0.
- VOTRUBA A KOL: *Dopravní výchova v mimotřídní a mimoškolní činnosti dětí a mládeže*. Praha: SPN, 1978.
- VOLNÝ, J. *Didaktika dopravní výchovy na.1. stupni základní školy*.Praha: SPN, 1983.